

РЕЦЕНЗИЯ

за труда на доц. д-р **Димо Дончев Чешмеджиев** от
Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“,
Философско-исторически факултет,
катедра „Етнология“, на тема
„Култовете на българските светци през IX – XII век“,
за придобиване на научната степен
„Доктор на науките“
в професионално направление 2.2. История и археология

Доцент д-р Димчо Чешмеджиев е роден на 19 април 1960 г. в Садово, Пловдивско. Завършва висше образование в Историческия факултет на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ през 1982 г. През 1982–1983 г. работи като архивист в Окръжния държавен архив – Смолян, а след това като уредник в Окръжния исторически музей в същия град (от 1983 до 1985 г.). През 1985 г. спечелва конкурс за научен сътрудник по средновековна история в Научноизследователската лаборатория по обществознание в Пловдив, където работи от 1986 до 1990 г.

През периода 1990-1992 г. колегата Чешмеджиев следва свободна аспирантура в Института по история при БАН с научен ръководител проф. Иван Божилов. През 1992 г. защитава успешно дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „Доктор“ (тогава кандидат на историческите науки) на тема „Кирил и Методий в българската историческа

памет през Средновековието” по шифър 05.08.33 – Теория и история на културата.

От 1990 г. Димо Чешмеджиев е избран за научен сътрудник II степен в Института по история при БАН, в секция „Средновековна история на България”, а от 1993 г. – за научен сътрудник I степен в същия институт на Академията. През 2001 г. колегата Чешмеджиев напуска БАН, след като спечелва конкурс за доцент в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски”, Философски факултет, катедра „Етнология и философия”, където междуременно от няколко години чете лекции като хоноруван преподавател.

През 2010 г. доц. Чешмеджиев спечелва конкурс за старши научен сътрудник II степен (=доцент) в Кирилometодиевския научен център на БАН, която длъжност продължава да съвместява и в момента с научната си и преподавателска работа в Пловдивския университет.

Както може да се види от приложената автобиографична справка на кандидата, той има богата и разнообразна научна продукция, води различни лекционни и специализирани курсове в Пловдивския университет и е участвал в десетки национални и международни научни конференции у нас и в чужбина. Освен това е ръководител и участник в редица колективни научни проекти както в системата на БАН, така и на висшето училище, в което преподава.

Пристъпвайки към разглеждане на дисертационния труд, с който колегата Чешмеджиев аспира за придобиване на научната степен „Доктор на науките”, трябва предварително да отбележа, че съчинението отговаря на всички формални изисквания, поставени в Закона за развитие на академичната общност в Република България за такъв вид научна продукция. И което е далеч по-важно, съдържа мащабни обобщения и решения на научни въпроси, които

не само са безспорен принос в развитието на българистиката, но и съответстват на всички съвременни изисквания за правене на хуманитарна наука.

Както веднага се вижда от съдържанието на докторската дисертация на доц. Чешмеджиев, трудът е построен в класическа триделна структура: 1) Въвеждаща част – Предговор и Въведение (КНЯЗ БОРИС-МИХАИЛ I: ПОКРЪСТВАНЕТО НА БЪЛГАРИТЕ); 2) Изложение – ВЛАДЕТЕЛСКИ, ПРОСВЕТИТЕЛСКИ И ОТШЕЛНИЧЕСКИ КУЛТОВЕ; и 3) Заключителна част, съставена от шест приложения и същинско Заключение.

В библиографията от почти сто страници на края са посочени на пръв поглед прекалено голям брой общи и специализирани съчинения, неразделени на извори и изследвания, а само на такива, написани на кирилица и на латиница. Не намирам тежката като цяло библиография за слабост на дисертационния труд. Интердисциплинарният характер на изследването и неговата силна зависимост от Кирилометодиевистиката прави неизбежно натрупването и използването на многобройни издания на извори и специализирана литература.

Както казах и при предварителното обсъждане на дисертационния труд на колегата Чешмеджиев, проблемът за дисертабилността на темата въобще не стои на дневен ред, така че ползата от този труд за българската медиевистика е вън от всяко съмнение. Въпреки това по неговата структура, съдържателен и хронологичен обхват са възможни различни мнения, които и бяха изразени от някои участници в дискусиата. Поради това и сякаш антиципирайки поставените му пряко и косвено от бъдещите читатели въпроси, авторът не бяга от неудобните въпроси, а ги поставя и разрешава доста делово още в Предговора на своето изследване. Сред тези въпроси два заслужават да бъдат споменати и в настоящата рецензия: 1) Защо липсва очерк за култа на светите братя Кирил и Методий на българска почва и 2) Защо изложението се е ограничило като горна хронологична граница с края на дванадесетото столетие.

Няма да преповтарям аргументираните отговори на доц. Чешмеджиев по тези въпроси, нито ще споря с него, защото по същество съм съгласен и в двата случая. Включването на обособен изследователски текст за Първоучителите би било формално нарушение на експлицитното изискване на Закона за развитие на академичната общност в Република България да не се включват съществени части от така наречения малък докторат на автора в корпуса на „голямата“ му докторска дисертация. От друга страна възобновяването на средновековното българско царство в края на XII в. води след себе си редица дълбоки промени, в това число и в съдбата и развитието на „българските култове“, като немалкото известни случаи на приемственост само потвърждават многото повече различности в духовното битие на българите.

Преминавайки към изложението по същество на изследователския материал в дисертацията, държа да отбележа прегледността на избрания модел и гъвкавия подход към различните по информационна обезпеченост култове, разгледани в дисертацията. Това създава добра база за по-нататъшни проучвания на голямата тема за култовете на българските светци, която би могла да бъде продължена и от автора на дисертацията, още повече той показва завидна подготовка по отношение на спецификата на изворовия материал и „обрастването“ му с научнопозитивистични и с откровено хипотетични изследвания. Добър пример в това отношение е очеркът за култа на св. Климент, който на места достига новото време.

Втори положителен момент в изложението е старанието на автора да запази научно хладнокръвие и да не се поддава на различни примамливи хипотези, водещи до преекспониране и хиперкритично изложение на съществуващия изворов материал. Дори с това да бъде накърнен ореолът на някои от свещените крави на българската медиевистика като култа към св. княз (цар) Борис Покръстител, светите Седмочисленици или станалия като че ли моден напоследък мъченик за Христа, Енравота-Воин.

В хода на рецензирането на един такъв комплексен, компаративистичен и абундантен в някои отношения труд е лесно да бъде пропуснато едно негово безспорно качество. Дори в най-заплетените и изискващи скрупулъзни обяснения и аргументи от различни области на знанието доц. Чешмеджиев съумява да запази ясения си стил и умерен тон, независимо дали излага своите аргументи или критикува нечие несъстоятелно предположение или откровено увлечение. Това според мен е сигурен белег за достигната степен на зрялост, изискуема за подобен род дисертационни трудове.

Не мога да подмина и умерения обем на приложенията, които по същество бележат етапите на дългогодишния интерес на доц. Чешмеджиев към проблемите на ранното българско християнство. Въпреки изкушението да покаже още много свои приноси в това поприще, той се ограничава само с избраните шест, при това ги представя максимално пестеливо, за да не натезат в края на дисертационния труд. И след тях логично идва заключението на работата. Този подход подчертава още веднъж близката свързаност на тезите и изводите, направени от Чешмеджиев в тези негови шест частнонаучни изследвания.

Самото заключение на работата обаче представлява по-скоро резюме на изложението. Не е използвана възможността направените ценни наблюдения (в отделните части и донякъде в приложенията) да бъдат разгърнати в своеобразна студия върху ролята на християнския култ в средновековното българско битие. Но това в крайна сметка е въпрос на избор на автора и фактът, че доц. Чешмеджиев е избрал по-краткия път към финала, не омаловажава стойността на представеното от него изследване. Поглеждайки от този ъгъл рецензираната дисертация, съм принуден за пореден път да се съглася и с това негово решение, което впрочем и из неведнъж съм взимал в подобни ситуации.

На някой може би ще направи впечатление, че в тези няколко страници не съм взел отношение по конкретни спорни въпроси, засегнати от колегата Чешмеджиев, по които и аз съм писал на различни места и в различни жанрове и понякога по различен от него начин. За това има две елементарни обяснения – недостатъците на този труд според мен не са от калибъра да станат обект на внимание на рецензията, а и дисертацията не е текст, който вече тропа на вратата на печатницата. От друга страна си давам сметка, че вече съм успял да си наложа да не превръщам особеното си мнение по дадени въпроси в критика към тези, които не го споделят. Нежели на такава несигурна почва и при толкова много условности, с които трябва да се примиряваме, когато изследваме Българското средновековие.

И така, уважаеми колеги от Научното жури, смятам, че не е необходимо да излагам допълнителни аргументи за високата си оценка за дисертационния труд на доц. д-р Димчо Чешмеджиев. Казано накратко, за мен изследването е първи по рода си (и в много отношения първи по полезност) труд в попрището на литературно- и църковноисторическата българистична медиевистика. Вследствие от всичко това напълно убедено ще гласувам за присвояване на доц. д-р Димчо Дончев Чешмеджиев на научната степен „Доктор на науките“ в професионално направление 2.2. История и археология.

София, 7 май 2016 г.

проф. дин Илия Г. Илиев

Институт за исторически изследвания – БАН

